

EVAKUACIJA ATELIJERA MEŠTROVIĆ U ZAGREBU ILI KAKO SMO SE PRESELILI

IM 53, 2022.
IZ MUZEJSKE TEORIJE I PRAKSE
MUSEUM THEORY AND PRACTICE

LANA MAJDANČIĆ □ Muzeji Ivana Meštrovića – Atelijer Meštrović

Dana 1. ožujka 2022. Atelijer Meštrović u Zagrebu zatvorio je svoja vrata za posjetitelje zbog oštećenja muzejske zgrade nastalih u potresu 22. ožujka 2020. na području grada Zagreba te Krapinsko-zagorske i Zagrebačke županije. U tijeku je javna nabava radova konstrukcijske sanacije Atelijera Meštrović i uskoro će biti poznati ponuditelji i izvođač radova konstrukcijske sanacije koja se financira sredstvima Fonda solidarnosti EU-a.

Preduvjet za konstruktivnu protupotresnu sanaciju bio je pronalazak adekvatnog prostora za privremeno smještanje muzejske građe i djelatnika, potom raspisivanje javne nabave za pakiranje i transport i, na kraju, raspisivanje javne nabave za izvođača radova. Djelatnici i cjelokupna muzejska građa preseljeni su u nekadašnju Tvornicu električnih žarulja, a predviđa se da će Muzej biti zatvoren barem dvije godine. Za prijevoznika je izabrana tvrtka Kunststrans, specijalizirana za prijevoz umjetnina, koja je privremeno iselila ili evakuirala djela Ivana Meštrovića i drugih autora iz fundusa i pohrane, muzejsku dokumentaciju, arhivsku, knjižnu i administrativnu građu. Trebalo je preseliti i uredski i muzejski namještaj. Ukratko, sve što se nalazilo u Muzeju. Osim konstruktivne obnove, za koju su osigurana sredstva iz Fonda solidarnosti, djelatnike očekuje i cjelovita obnova s novim stalnim postavom.

Sve navedeno velik je izazov za upravu Muzeja Ivana Meštrovića i stručne djelatnike Atelijera Meštrović, koji su već treća generacija kustosa u toj ustanovi. Promatrajući povijest današnje muzejske institucije – Atelijera Meštrović, svaka generacija stručnjaka koji su radili u

sl.1. Vjekoslav Cvetišić: Ivan Meštrović u blagovaonici u Mletačkoj 8 u Zagrebu

sl.2. Atrij Atelijera Meštrović prije uredjenja 1963. godine

sl.3. Mansarda kuće u Mletačkoj 8 u kojoj je živjela Sida Kesterčanek, šogorica Ivana Meštrovića

sl.4. Blagovaonica u Mletačkoj 8 prije uredjenja 1969. godine

njoj susrela se sa svojim izazovima. Tako je prva generacija, koju predstavlja Vesna Barbić, preuzela vodstvo buduće muzejske institucije sedam godina nakon darovnog ugovora Ivana Meštrovića hrvatskom narodu.

sl.5. Nekadašnji atelijer Ivana Meštrovića nakon uređenja 1963. godine prema projektu arhitekta Miroslava Begovića

sl.6. Blagovaonica nakon uređenja 1969. godine

sl.7. Oštećenja nakon raketiranja Banskih dvora 1991. godine

sl.7.a) Preseljenje bronzane skulpture Miloš Obilić iz vrta Atelijera Meštrović

Darovni ugovor potpisan je 1952. između Ivana Meštrovića kao darovatelja i dr. Miloša Žanka kao zastupnika Vlade Narodne Republike Hrvatske kao daroprimca. Umjetnik je darovao Hrvatskoj kuću i atelijer na Gornjem gradu u Zagrebu. Naime, Ivan Meštrović došao je živjeti u Zagreb 1919. godine i već sljedeće, 1920., kupuje kompleks kuća u Mletačkoj 8 i 10. U Mletačkoj 8, na mjestu prijašnje drvene kuće, sagradio je atrij i atelijer, atelijer vrtom povezan s kućom na kojoj je dogradio mansardu (sl.1.). Prvotno je angažirao arhitekta Viktora Kovačića i graditelja Stjepana Uršića, a potom nastavlja suradnju s arhitektom Haroldom Bilinićem, koji mu je

postao cjeloživotni suradnik. Na toj adresi Meštrović je živio s drugom suprugom Olgom i njihovo četvero djece sve do 1942., kada zbog političke situacije, život će naknadno pokazati, trajno napušta Hrvatsku. Meštrović je spomenutim darovnim ugovorom poklonio hrvatskom narodu i kuću na Mejama i Kaštelet – Crikvine u Splitu s određenim brojem djela te obiteljsku grobnicu – crkvu Presvetog Otkupitelja u Otavicama. U darovnom ugovoru kuća s atelijerom, današnja muzejska institucija Atelijer Meštrović, nazvana je Muzej u Zagrebu, u Mletačkoj ulici, a sastoji se od atrija, atelijera, vrta i kuće. Dvije godine nakon darovnog ugovora privremeni nadzor i upravljanje nad Muzejom preuzima Konzervatorski zavod u Zagrebu te Muzej naziva Zbirkom Ateliera Ivana Meštrovića. Zbirka je 1959. postala dio novoosnovane Gradske galerije suvremene umjetnosti, koja kasnije mijenja ime u Galerije grada Zagreba. U sastav Galerija ušle su i Zbirka „Benko Horvat“, Galerija primitivne umjetnosti (danas Hrvatski muzej naivne umjetnosti), Galerija suvremene umjetnosti (danas Muzej suvremene umjetnosti), Centar za fotografiju, film i televiziju te Zbirka „Jozo Kljaković“ (danas Memorijalna zbirka „Jozo Klja-

sl.7.b) Podizanje kranom brončane skulpture *Miloš Obilić* iz atrija Atelijera Meštrović

sl.7.c) Podizanje brončane skulpture *Evangelist Ivan* preko krova atrija

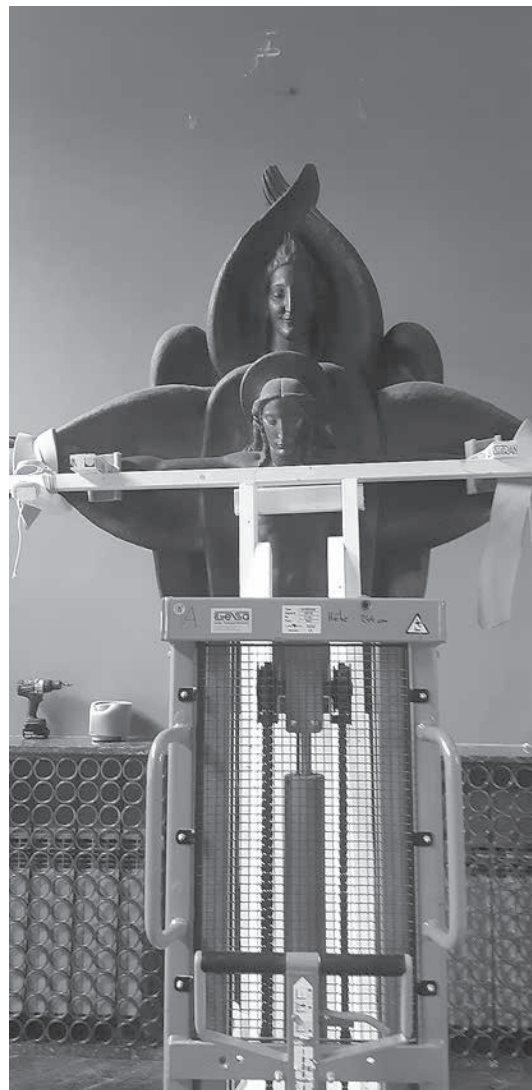
ković"). Prva ravnateljica Gradske galerije bila je Vesna Barbić, koja je nakon završetka mandata postala prva kustosica Atelijera Meštrović, a nešto kasnije i njegova prva voditeljica. Na tome mjestu pokazala je svu stručnu i organizacijsku umješnost jer ju je dočekala kuća u vrlo lošem stanju koja je vapila za temeljitom obnovom (sl.2.), stanari kojima je bilo potrebno pronaći adekvatan zamjenski prostor i stručna obrada građe, i to ne samo kiparskih djela Ivana Meštrovića. Naime, u Muzeju se nalazilo i 1000 nacрта, arhiv i 3500 pisama. Kako bi se moglo krenuti s nužnom obnovom, bilo je potrebno pronaći prikladan smještaj za stanare, šogoricu Ivana Meštrovića, Sidu Kesterčanek koja je nastavila živjeti na drugom katu kuće (sl.3.), a nakon umjetnikova trajnog odlaska iz Hrvatske 1942. trebalo je riješiti i problem smještaja obitelji Burić, koja je 1946. useljena u prizemlje. Josip Burić bio je zaposlenik Moderne galerije u Zagrebu, a u Mletačku je ulicu useljen kao kućepazitelj i čuvar Zbirke. Te je poslove obavljao i u Meštrovićeveu atelijeru na Josipovcu 5, gdje su se također nalazila umjetnikova djela.

Nekadašnji umjetnikov atelijer i kuća obnavljani su etapno. U prvoj fazi, 1963. godine, obnovljeni su atrij, atelijer i vrt, a potom, u drugoj fazi 1969., i nekadašnja kuća. Kako bi mogli započeti radovi u atelijeru prema projektu arhitekta Miroslava Begovića, skulpture koje su se nalazile u tom prostoru dijelom su preseljene u Gliptoteku HAZU-a, a dijelom u kuću (sl.4.). Koliko je adaptacija bila uspješna govori i podatak da je arhitekt Miroslav Begović dobio Nagradu grada Zagreba za projekt arhitektonskoga i interijerskog rješenja s izvedbom (sl.5.).

U drugoj je fazi obnavljana nekadašnja kuća Ivana Meštrovića. Kako bi se moglo započeti s tom obnovom, osim iseljavanja stanara bilo je potrebno iznova osigurati adekvatan prostor za umjetnikova djela koja su bila pohranjena u kući. Tako je dio većih skulptura smješten u izdvojeni prostor palače Jelačić u Demetrovoj 7. Biblioteka je zapakirana u kutije i ostala je u kući, dok su crteži i arhivski materijal preseljeni u prostor Galerije suvremene umjetnosti na Katarinin trg, kamo je preseljen i ured Vesne Barbić. Idejni i izvedbeni projekt te idejno rješenje izložbenoga i radnog prostora izveo je Restauratorski

sl.8.-9. Spuštanje gipsanog reljefa *Vječno razapef* sa zida blagovaonice Atelijera Meštrović

zavod Hrvatske i njihov arhitekt Vojtjeh Delfin. Cjelovita muzejska institucija s prvim postavom otvorena je za javnost 1969. godine. U stalnom su postavu izloženi radovi Ivana Meštrovića nastali od 1904. do 1942. godine. Barbić je na osmišljavanju stalnog postava atrija, atelijera i vrta surađivala s akademskim slikarom Edom Kovačevićem, likovnim suradnikom Galerija grada Zagreba, a stalni postav u nekadašnjoj kući osmislila je u suradnji s arhitektom Delfinom (sl.6.). No ako je bilo potrebno djela lijevati u broncu ili ih prenijeti u kamen, Barbić se uvijek konzultirala s Meštrovićem dosljedno poštujući njegovu volju. Svakako treba spomenuti kako je u nekadašnjoj kući zadržan memorijalni karakter. Suprotno kući, atelijer je postao izložbeni prostor, što je bila zamisao i samog Meštrovića: „Dajte prioritet skulpturi i izloženim djelima jer, istini za volju, taj atelje nije bio odveć prikladan za rad. Ja sam uvijek više radio u svojem drvenom atelijeru” (atelijeru na Josipovcu 5, nap. a.).

Barbić odlazi u mirovinu 1988. godine, a na tom je mjestu zamjenjuje Ljiljana Čerina, koja s Danicom Plazibat čini drugu generaciju kustosa. Najveći izazov za njih bilo

je vrijeme Domovinskog rata, posebice raketiranje Banskih dvora. Uputom o poduzimanju mjera zaštite kulturnih dobara u izvanrednim prilikama, donesenom u ljeto 1991., zaštićena je pokretna građa, što je značilo da je Atelijer Meštrović, kao i mnoge druge institucije, zatvorio vrata za posjetitelje (sl.7.). Raketiranjem Banskih dvora u listopadu iste godine nastala su oštećenja na građevinama, te je provedena sanacija. Atelijer Meštrović otvoren je za javnost u proljeće 1996. godine. Istodobno s početkom Domovinskog rata na temelju Meštrovićeva darovnog ugovora 1991. osnovana je Fundacija Ivana Meštrovića. Nju su, s prvom ravnateljicom Marinom Baričević i upravom u Zagrebu, činile sve jedinice, tada već muzejske institucije, obuhvaćene spomenutim darovnim ugovorom: Atelijer Meštrović u Zagrebu, Galerija Meštrović s Kašteletom – Crikvinama u Splitu i obiteljska grobnica – crkva Presvetog Otkupitelja u Otavicama. Stoga je bilo potrebno organizirati daljnji zajednički rad na već uspostavljenoj suradnji. Suradnja se nastavlja i kada je Fundacija Ivana Meštrovića 2007. promijenila naziv i sjedište uprave te dobila naziv Muzeji Ivana Meštrovića,

sl.10. Prenošenje kamene skulpture *Na odmoru* tzv. *flašencugom* – sustavom za podizanje kolotuum

sl.11. Premještanje kamene skulpture *Čekanje* tzv. *flašencugom* – sustavom za podizanje kolotuum

a sjedište uprave postao je Split. Vrlo brzo nakon osnivanja Muzeja dolazi nova, treća generacija kustosa, čiji se rad temelji na radu njihovih prethodnika. Nakon zagrebačkog potresa, uz redoviti rad, ravnateljica Sandra Grčić Budimir i zagrebačke kustosice Lana Majdančić i Barbara Vujanović našle su se pred novim problemom – drugom obnovom u povijesti Muzeja. Prije konstrukcijske obnove napravljen je popis šteta, obavljena njihova procjena, privremeno je obnovljen Atelijer kako bi se Muzej otvorio posjetiteljima, prijavljena su oštećenja Fondu solidarnosti te ostvarena prava na konstrukcijsku obnovu. Potom je bilo potrebno pronaći prostor za preseljenje građe, što je odradila uprava, a potom organizirati preseljenje cijeloga muzejskog inventara. Najzahtjevniji dio tog pothvata bilo je pakiranje i preseljenje djela Ivana Meštrovića, ali i drugih autora. Naime, u svojem fundusu i u pohrani nasljednika Ivana Meštrovića ta muzejska institucija čuva djela u kamenu, gipsu i drvu kao najosjetljivijim materijalima, ali i djela u bronci. Iako je bronca čvrst materijal pa nema straha od oštećivanja skulptura, zbog njihovih dimenzija i težine ona također

pripadaju kategoriji predmeta zahtjevnih za preseljenje (sl. 7.a, b i c). Djelatnici Atelijera Meštrović počeli su pakirati muzejsku i administrativnu dokumentaciju, knjižnu građu i manje brončane skulpture 1. ožujka 2022., kada je donesena odluka o zatvaranju Muzeja za posjetitelje. Najzahtjevniji dio pakiranja, utovara i prijevoza odnosno evakuacije odradili su djelatnici zagrebačkog Kunsttransa u suradnji s bečkom podružnicom. Posebno pažljivo i s velikim stručnim i iskustvenim znanjem preseljene su kamene skulpture *Na odmoru*, *Žena kraj mora*, *Čekanje*, *Glava karijatide za Avalu*, *Majka u razmišljanju*, reljef *Majka umjetnika* i gipsano raspelo *Vječno razapeti*. Sve navedene skulpture, kao i veći broj brončanih, iznesene su kranom. Točnije, sve su donesene u atrij, kranom podignute preko krova i spuštene na kamion, te su privremeno napustile svoj trajni dom na Gornjemu gradu. Pritom treba spomenuti da su neke od skulptura prvi put iznesene iz prostora Muzeja, a pojedine od njih nisu napustile Muzej gotovo cijelo stoljeće. Jedna od njih je i skulptura *Na odmoru*, isklesana od kamena iz Segeta pokraj Trogira. Tu je skulpturu Grga Antunac prenio

sl.12. Prijenos gipsanog reljefa *Vječno razapef* kroz vrt i atelijer

sl.13. Zapakirane kamene skulpture *Na odmoru*, *Čekanje*, *Žena kraj mora* i *Majka u razmišljanju*

Foto: Fototeka Atelijera Meštrović

u kamen 1933. godine prema gipsanom odljevu kao modelu, u skladu s pravilom da oblikovanje skulpture u bronci ili kamenu umjetnik započinje u glini, potom se lijeva u gips, a iz gipsanog se kalupa lijeva u broncu. Ako se djelo prenosi u kamen, gipsani je odljev model prema kojemu se kleše. No spomenuto je antologijsko djelo izlagano samo u gipsu, i to na dvije samostalne izložbe Ivana Meštrovića: prvi put na *IV. kolektivnoj izložbi Ivana Meštrovića* održanoj u Umjetničkom paviljonu u Zagrebu 1932., a drugi put godinu dana nakon toga u Parizu, u Jeu de Paume. Sačuvane su i vrlo rijetke fotografije djela u glini, u materijalu u kojemu radi osobno umjetnik, no djela u glini iznimno su rijetko sačuvana. Zato se može reći da je gipsani odljev napravljen prema glini najbliži autorovoj ruci. Lijevanje u broncu posao je lijevača u lijevaonici, a klesanje u kamenu često je rad nekog drugog kipara. Tako je djelo *Na odmoru* isklesao Antunac. On je 1960-ih u prilepskome mramoru isklesao i *Majku u razmišljanju*, što je Vesna Barbić predložila Ivanu Meštroviću, a on se složio odgovorivši: „Što se tiče figure *Majka u razmišljanju* (sjedeća figura u sadri, pod brojem 19 u Darovnici), pristajem da se prenese u kamen za zbirčicu u Mletačkoj ulici i da je izradi Grga Antunac, koji će tom poslu sigurno posvetiti pažnje.” Meštrović je dobro poznao Antunca jer je, uz kipara Ivu Lozicu, prema Meštrovićevu izboru pohađao njegovu dvogodišnju specijalku na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu te je klesao i reljef za *Spomenik zahvalnosti Francuskoj* za Beograd i reljefe u obiteljskoj grobnici – crkvi Presvetog Otkupitelja u Otavicama, a s kiparom Dujmom Penićem isklesao je 1934. i mramornu *Povijest Hrvata*.

Svakako je zanimljiv i gipsani *Vječno razapef* smješten na zidu nekadašnje blagovaonice još od Meštrovićeva boravka u kući. Prvi put nakon Pariza, gdje je izložen 1933. godine, krenuo je na nešto kraće putovanje Zagrebom. Oblikovan je u zagrebačkom atelijeru 1930. za obiteljsku grobnicu – crkvu Presvetog Otkupitelja u Otavicama. Meštrović je oblikovao dvije varijante te teme: Isusa kao mladića i kao mlađeg muškarca, a serafini se razlikuju po položaju krila i izrazu lica. Spomenuti reljef, jednako kao i skulptura *Na odmoru*, bili su među najzahtjevnijim djelima za preseljenje jer je zahtjevnost samog postupka ovisila o materijalu i njegovoj osjetljivosti, dimenzijama, težini i razvedenosti skulpture. *Vječno razapef* sačuvan je u gipsu – najosjetljivijemu materijalu, a i dimenzije djela su impozantne: visina skulpture je 3,12 metara, a širina 2,24 metra. Težina mu je procijenjena na 220 kilograma, kip je razveden i obješen na zid blagovaonice. Sa zida je podignut viličarom (sl.8. i 9.), a zbog dimenzija nije mogao biti iznesen iz blagovaonice najkraćim putem prema atriju već preko vrta i atelijera (sl.10.). U atriju je kranom podignut preko krova i spušten na kamion. Zbog nemogućnosti manipulacije skulptura nije zapakirana u sanduk već je napravljena drvena podloga na koju je fiksirana i zaštićena.

Kamena skulptura *Na odmoru* bila je zahtjevna za preseljenje zbog otprilike istih razloga. Njezina izduženost iznosi 2,4 metra, isklesana je u kamenu i teška je 3600 kilograma. No bilo je još nekoliko potencijalnih problema vezanih za njezin smještaj koji se nije mijenjao od 1933. godine. Prvi je problem to što je postavljena na dva kamena postamenta, a druga je otežavajuća okolnost njezin smještaj u kutu atrija, pokraj ulaznih vrata. Ispred nje su bila dva stupa, a s bočne strane stube. Problem stuba riješen je postavljanjem platforme, čime je dobiveno više prostora za rukovanje. Iznad skulpture složen je *flašencug*, tj. sustav za dizanje kolotutom (sl.11.). Prije podizanja kolotutom zaštićeni su zidovi, stupovi i pod kako se ne bi oštetili. Skulptura je omotana *gurtama* obješenim na kolotur. Na mjestima na kojima su *gurtne*

obavijale skulpturu stavljena je muzejska pjena radi zaštite. Sve su skulpture pri spuštanju stavljene na donji dio sanduka te su potom montirane stranice, a skulpture još dodatno učvršćene. Nužno je objasniti tehnički postupak premještanja kako bi se uvidjela zahtjevnost izvedbe, ali i upozorilo na buduća rukovanja tom osjetljivom građom. Treba spomenuti i evakuaciju mramornog Čekanja (sl.12.) i Žene kraj mora. Da bi skulpture mogle biti podignute, bilo je potrebno ispod njih provući *gurtne*. Budući da su čvrsto stajale na postamentu, u minimalne su otvore umetnuti jastuci za montažu/demontažu skulptura, koji su se pumpanjem polako punili zrakom. Jastuci mogu podići težinu do 250 kilograma na visinu do sedam centimetara, što je bilo dovoljno za umetanje *gurtne* obješenih na kolotur.

Preseljenje Atelijera Meštrović uspješno je završeno sredinom svibnja 2022. Unatoč često vrlo zahtjevnim zadacima s kojima su se djelatnici morali suočavati tijekom tog postupka, detaljno promišljanje i unaprijed zacrtan plan djelovanja voditeljice i stručnih djelatnika Atelijera Meštrović, u suradnji s brojnim vanjskim suradnicima i zahvaljujući višekratnom savjetovanju i timskom radu s matičnom institucijom – Muzejima Ivana Meštrovića, posao preseljenja jedne od svjetski najpoznatijih memorijalnih zbirki u Hrvatskoj uspješno je priveden kraju. To nas je iskustvo obogatilo novim znanjima i sve aktere tog pothvata podučilo kako i na koji način u budućnosti, kad to bude potrebno, treba rukovati djelima Ivana Meštrovića.

Primljeno: 1. lipnja 2022.

THE EVACUATION OF THE ATELIER MEŠTROVIĆ IN ZAGREB, OR, HOW WE MOVED

The Atelier Meštrović shares the fate of many Zagreb museums that were damaged in the 2020 earthquake, having in view of the damage suffered to close their doors to visitors, to evacuate their material and embark on structural repairs. This article gives a review of the challenges faced by employees of the Atelier Meštrović during the organisation and also gives a historical overview of previous renovations of this museum institution.

The structural rehabilitation that faces us is the second major overhaul in the history of the institution and is rather particular on account of the move of the whole of the inventory. Some stone sculptures abandoned their home in the Upper Town, some of them after practically a century.

The evacuation of the Atelier Meštrović was brought to a successful close, and enriched the personnel with new knowledge ready for the challenges to come.